

A HÉTKÖZNAPOK ANYAGI KULTÚRÁJA

Radvánszky Béla:

Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században

Bp. 1986. Helikon

A mai értelemben vett (filológiai igényű) történeti kutatás körülbelül a XIV. sz.-ban kezdődött. Akkor, amikor érdeklődni kezdtek a régi iratok, könyvek, levelek iránt, s a világtörténetek helyett inkább ezeket forgatták.

Petrarca például megtalálta Cicero leveleit, Lorenzo Valla már nem csak világi, de egyházi tartalmú, s nem is akármilyen jelentőségű irat vizsgálatával is foglalkozott: filológiai alapon, rossz latinsága miatt megkérdőjelezte Nagy Konstantin császár adománylevelének (312-313) hitelességét. (*A hamisan elfogadott és koholt Konstantinus-féle adományleveléről*). E módszert azóta újra és újra felfedezi a történettudomány. A legutóbbi ilyen historográfiái irányzat a múlt század végén s a századelőn jelentkezett. A pozitívista adatfeltárás jegyében felkutattak szinte mindent, ami levéltárakban megtalálható s olvasható volt, a hagyatéki leltáraktól a receptskönyvekig, könyvtárak méreteinek sokaságát töltve meg ezzel. Persze a szigorú pozitívista kutatásoknak hamarosan megszületett az ellenzéke is, az ohne Worte, a szó nélküli (kommentár nélküli) közlés ellen tiltakozók tábora. Az Annales-kör történészei már nem elégedtek meg a pusztá szövegkiadásokkal, és magyarázatokat, elméleteket fűztek az általuk kiadott forrásokhoz. Világossá vált hogy a történelem nem csupán nagy emberek nagy napjainak, csatáinak és koronázásoknak sora, hanem a nagy és kisebb emberek mindennapjainak egymásutánja is. Könyvjegyzékeket, levelezéseket, végrendeleteket adtak ki, összeírták és lerajzolták a ruházat részeit, a bútorokat stb. Valóságos fenomenológiai elemzéseknek vetették alá még az „étkezési szokásokat, de az orrfújást, köpködést, a természetes szükségletek végzési módját, a beszédmodort, az alvást s a férfi-nő viszonyt”¹ is.

S hamarosan, most már az „új” adatok birtokában új elméletek jöttek létre: Norbert Elias újrafogalmazta a civilizáció szó jelentését, pontosabban visszatért annak eredeti, XVII-XVIII. századi jelentéséhez, az emberek „hétköznapi viselkedési formáit, kimondott és kimondatlan viselkedési normáit”² értve alatta. Mindez persze nem maradt visszahangtalan Magyarországon sem, s az európai kutatásokkal egyidőben itthon is megkezdődött a levéltárak feltárása, s már a múlt század végén megjelentek az e kutatások eredményeire alapozó összefoglaló munkák: Csánki Dezso: *I. Mátyás udvara* (Szász, 1883), Flógel József: *II. Ulászló udvartartása* (Bp., 1883), Elekes Lajos: *Királyi és főúri udvar* (*Magyar művelődéstörténet Bp., 1939 II. 241-308.*, Demkó Kálmán: *Polgári családélet (és háztartás) Lőcsén* (Lőcse 1882), Kőváry László: *Viseletek és szokások* (Kolozsvár, 1860.) Ekkor indult a Magyar Történeti Tár forrásközlő sorozata és jelentek meg Trócsányi Zsolt tanulmányai. És ebbe a sorbaillőkedett Radvánszky Béla több munkája is (*Bethlen Gábor fejedelem udvartartása 1888.*, *Régi magyar szakácskönyvek 1893.*), s az 1986-ban újra kiadott *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században* című könyve.

A II. világháború után a magyar viszonyokat feltáró munkák elakadtak, hogy napjainkban, miközben Franciaországban, Hollandiában, stb. lassan már elfogyott a közölhető anyag, újakezdődjenek. Pozitívista, vagy talán mondhatnánk így: újpozitívista irányzatok jelentek meg történetírásunkban: újraindult a *Történeti Tár* (*Új Történeti Tár* címen), de újabb forrásokat közreadó sorozatok is megjelentek, mint például az *Adattár XVI-XVII.sz-i szellemi mozgalmaink történetéhez*, vagy a *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár s a Régi Magyar Történeti Források*. Sorra látnak napvilágot az e témával foglalkozó s jóval korábban keletkezett külföldi tanulmányok (Pl.: Annales kör írásainak fordítása), könyvek (Pl.: *Paul Zumthor: Hollandia hétköznapi Rembrandt korában* Bp. 1985)

E sorba illeszkedik Radvánszky háromkötetes főművének újbóli kiadása, amely Klaniczay Gábor szavaival élve „alapja lehetne” a fennmaradt udvartartási szabályzatokkal, a temetkezési szertartások adatbázisával, külföldiek utibeszámolóival, krónikákkal, levelekkel kiegészítve a „magyarországi civilizáció apró adatai, eszköztára” számbavételének.³

Igen alapos gyűjtőmunka, 21 év eredményeként létrejött forrásközlő munka Radvánszky Béla könyve, melyet az első kötetben még egy összegző tanulmány is kiegészít. Első változata, mely 1879-ben jelent meg, nem is volt más, mint a XVI–XVII. sz.-ra vonatkozó iratok egy tekintélyes részének kiadása. Leltárok és hozományok 1510–1710 között, lakodalmak és noszterlések 1563–1666-ban, gyógyászatra, étkezésre vonatkozó szokások (1488–1700), végrendeletek (1490–1705) és temetkezési rendek gyűjteménye.⁴ A tanulmány, mely az 1896-os kiadáskor az első kötetbe került, a Milleniumra jelent meg, ami talán megmagyarázza az elődök erkölceinek picit túlzó dicséretét s a múltba való nosztalgikus visszafordulást, mely itt-ott kibukkan a sorok közül, ha a házassodási szokásokról, nevelésről, szórakozásról ejt szót Radvánszky. A régi jó erkölcsök lelkes dicsérete, amellet hogy kortünet, Radvánszky egyik fő forrásának, Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*-jának is jellemző vonása. Az előszóban Bethlen Miklós önéletírása mellett elsőrendű forrásként említi meg Apor munkáját, aki szintén azzal indokolja akárcsak Radvánszky, hogy tolat ragadott, hogy „ezen régi erdélyi mód és szokás...maradváinknál éppen feledékenységben ne menjen”⁵. Radvánszkyra azonban ugyanúgy elmondható az amit ő állít Aporról: „néhol zsemlél ugyan ok nélkül”, s „itt-ott túlságosan egyszerű életmódot is akar az ősöknek tulajdonítani”.⁶

Persze Radvánszky kutatásainak tárgya nemcsak Erdély, hiszen a szokások megváltozása, amit Apor is sajnálkozva említ *Metamorphosis*-ában, nem korlátozódik erre a területre. Radvánszky szerint a fordulat a szatmári békét követő időkre tehető: „II. Rákóczi Ferenc hadjárata alatt a nemzet utolsó erejét feszítette meg. A hosszú harcban kimerült. Ebben az állapotban fogékonyabb lett a nemzeti szokások levetkőzésére és az idegen szokások felvételére”⁷. Radvánszky tehát e régi „nemzeti szokások” közkinccsé tételét tekinti céljának, ezért a XVI–XVII. század, az „új módi” elterjedése előtti időszak, forrásaival foglalkozik. Feldolgoz minden olyan anyagot, amely a lakás felépítésére, az ágyneműre, alvásra, házassági, keresztelési szokásokra, nevelésre, háztartásra, udvari személyzetre vonatkozik. Pontosabban mindazokat, amelyek a nemesség s ezen belül is a főnemesség életével foglalkoznak. Nem a fejedelmek udvartartását és mindennapjait írja le, mint elődei, de nem is nyújt teljes

képet a XVI–XVII. sz. társadalmáról. Bár az általa feltárt anyag egy részében olvashatunk utalásokat a polgárság életére vonatkozóan is, de ez az összes forrásnak valóban csupán a töredékét teszi csak ki. Talán ezzel és nem a nemesség iránti elfogultsággal magyarázható, hogy főleg a pompázatos udvarok leírását tartalmazza ez a könyv, s emellett a városi polgárság élete igen kis szerephez jut.

Radvánszky nem szótárszerűen szerkesztette meg művét, mint Henri Harvard, aki ábécérendbe szedte könyvében a XIII. sz.-tól a XIX. sz.-ig Franciaországban legismertebb tárgyak magyarázatát, hanem témakörönként haladt, s az épületek bemutatásától jutott el, hogy belsőbb köröket érintve, az emberi érintkezési formák, szokások, a társasági élet bemutatásáig. Am az egyes témakörökön belül láthatóan törekedett a ma már ismeretlen tárgyak minél pontosabb leírására. Így tett például a náfa esetében is („egy önálló, függő ékszerdarab”, mely a XVI. sz. első felében kivált „diadémnak is nevezetett”).⁸ A tárgyaknak a lehető legpontosabb leírása után a „szócikk részeként” hosszú felsorolás következik az egyes darabok milyenségéről, értékéről, s arról, hogy kinek a tulajdonában mennyi volt, esetleg azokat kire hagyta.

E „szócikkek” kibővítve a különböző szertartások, lakodalmak, keresztelők menetének részletes ismertetésével, s a korabeli szabadidős elfoglaltságok hosszú sorával kiemelik a könyvet az egyszerű forráskiadások sorából. Radvánszky bepillantást nyújt a XVI–XVII. századi magyar arisztokrácia életébe, levendula-, és rózsavízszagú, ruhasuhogástól, kanálcörgéstől és címbalomtól hangos mindennapjaiba.

Alapmű és nélkülözhetetlen kézikönyv Radvánszky Béla írása a magyarországi civilizáció folyamatának kutatásában, s a most fellendülő új munkák fényében éppen olyan aktuális, mint 90 évvel ezelőtt. Ám mivel korántsem tárja fel az e korra vonatkozó források összességét, csak része lehet a most újrainduló kutatómunkáknak. Részre, ugyan, de nélkülözhetetlen része.

Pozsár Annamária

Jegyzetek

1. Klaniczay Gábor: Udvari kultúra és a civilizáció folyamata. in: Magyar reneszánsz udvari kultúra szerk.: Várkonyi Ágnes Bp. 1987. 18. o.
2. ua. 21.o.
3. u.a. 47.o.
4. H.Kolba Judot — László Emőke — Vadászi Erzsébet: Radvánszky Béla és műve a kutatások mai tükrében
in: Radvánszky Béla Magyar családélet és ... Bp. 1986. 293-294. o.
5. Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae SzK 1987. Bp. 5.o.
6. Radvánszky: Magyar családélet és ... 5. o.
- 7-8. Radvánszky: Magyar családélet és ... A most újra kiadott könyv használhatóságát nagyban növeli H. Kolba Judit, László Emőke és Vadászi Erzsébet kiegészítő tanulmánya, a gondosan válogatott szép kivitelű, s így a könyvet jól szemléltető gazdag képanyag, és az ajánló bibliográfia. 6. o.